

Udkast – work in progres – et papir vi skriver videre på i starten af 2020

Vibeke Bak Nielsen og Kirsten Henriksen:

Behovet for kritisk refleksion og et forsvar for socialt arbejdes etiske værdigrundlag

Indledning

Socialt medborgerskab har traditionelt været et bærende element i den nordiske velfærdsforståelse. En skattefinansieret sikring af borgernes mulighed for deltagelse i samfundslivet også selv om man ikke er i beskæftigelse. Det danske velfærdssamfund er bygget op omkring forestillingen om det sociale som noget, alle har adgang til, og socialrådgiverfaget er som profession vokset ud af denne forståelse og forestilling om vægtningen af det sociale som grundlaget for det fælles samfund .

Socialrådgiverne bidrager med deres viden, kompetencer og færdigheder i sikringen af borgernes rettigheder og forpligtigelser. Centralt i denne kontrakt mellem velfærdsstaten og socialrådgiverne er en anerkendelse af faget som et videns fag og en profession, der fremmer social forandring, forebygger og løser sociale problemer. Samtidig har nye lovpligtige metoder i socialt arbejde fået afgørende betydning for, hvordan socialrådgiverfaget som profession har udviklet sig, hvad der kan tales om, hvordan sociale problemer kan forstås, og hvordan der kan handles på de problemer, socialrådgiverne møder i deres praksis.

En neo-liberal strømning har gennem de sidste 20 år gradvist introduceret styringsinstrumenter i det sociale arbejde, som skal sikre reguleringen af de processer, løsningen af sociale problemer består af og en bedre samfundsmæssig interaktionsproces mellem borger og samfund, så borgerne hurtigere bliver selvforsørgende, selvstændige og uafhængig af sociale ydelser. Det forventes i højere grad end tidligere at socialrådgiverne i deres interaktion med borgerne bidrager til borgernes individuelle risikohåndtering ift. de udfordringer og muligheder, der kan identificeres i deres liv. Der fokuseres på borgernes individuelle ansvarlighed og egen prioritering af og ansvar for deres personlige velfærd. En velfærd som i en neo-liberal strømning i højere grad forbindes med uafhængighed af sociale ydelse end deltagelse og adgang til det sociale – til fællesskabet. I denne proces sættes der i stigende grad lighedstegn mellem socialt arbejde og myndighedsarbejde med fokus på motivation og ansvarliggørelse af borgeren.

Det har betydet, at dele af socialrådgiverfagets mere kritiske og frigørende perspektiver, hvor mennesket forstås som et socialt væsen, der har værdi i kraft af sin eksistens som en del af fællesskabet, og som et væsen, der leger, lærer, skaber og udvikler sig gennem det sociale, i bedste fald lever et stille liv i skyggerne og værste fald er ved at forsvinde fra fagets grundlagstænkning og selvforståelse. Og denne udvikling sker i en tid, hvor der måske mere end nogensinde er behov for både at støve gammel viden og oprindelige værdier af og rette blikket mod nye horisonter i løsningen af de sociale problemer, der trænger sig på i samfundet.

Vi står som samfund eksempelvis med en gruppe af unge, der har svært ved at gøre uddannelse og arbejde, som det forventes af dem. En gruppe der bare vokser i en tid, hvor politikerne samtidig semantisk har afskaffet ungdomsarbejdsløshed og erstattet det af et uddannelseskrav og forskellige grader af uddannelsesparathed. I det følgende vil vi illustrere betydningen af udviklingen med afsæt i en case.

Case:

Søren er 19 år. Han har Aspergers, en udviklingsforstyrrelse som for Søren betyder, at han har det svært i sociale sammenhænge og kan være lidt klodset i sine bevægelser. Søren har gået på en helt almindelig

skole. Han mener selv, at det har været muligt, fordi det var en lille Friskole. Alle kendte alle. Hans forældre har altid været meget engageret og samarbejdet tæt med skolen. Og Søren var bare Søren, lidt sær måske, men de var nogle drenge, som godt kunne lide at spille computerspil. Og det er Søren ret god til. Han fortæller, at han selv har programmeret nogle ret fede spil. Det syntes de andre drenge var cool. Søren har altid fået gode karakter i skolen. Det med skoleopgaver har aldrig været et problem, fortæller Søren. Han kan bedst lide matematik, for i dansk skal man også kunne formulere sig, og det er ikke så godt med det. Efter 10. klasse bliver Søren optaget på et gymnasium, hvor de har en klasse for elever med Aspergers.

Søren vil gerne læse biologi på universitetet. Han ved alt om dyr, fortæller han. Da gymnasiet er i en anden by mere end 100 km. fra Sørens familie og hjem, skal han flytte. Der er i tilknytning til gymnasiet et kommunalt bofællesskab for de elever på skolen, der har Aspergers. Der kan man bo og få hjælp i hverdagen af ansatte pædagoger. Men kommunen giver afslag til Søren med den begrundelse, at han er for velfungerende. Søren flytter derfor i en lille lejlighed. Midt i 2. g. begynder det at gå galt. Søren kan ikke overskue både at komme i skole, lave lektier, handle, lave mad og holde orden i lejligheden. Han forsøger at løse problemet ved at fokusere på skolen. Han fortæller det ikke til nogen. Han tager toget hjem hver fredag til sin familie med sit vasketøj, som hans mor vasker for ham. Lige efter jul besøger hans far ham uventet en fredag eftermiddag. Han havde været på kursus nogle dage og ville tage Søren med hjem til weekenden. Han sidder på trappen, da Søren kommer hjem fra skole. Søren ved godt, at han ikke kan holde situationen hemmelig længere, nu hvor hans far ser, hvordan lejligheden ser ud. Det kan ses, at Søren ikke har ryddet op i flere måneder. Det er længe siden, han har lavet mad. Det bliver mest til havregryn, købepizza og leverpostejsmadder. Emballagen ligger i bunker i køkkenet. Han fortæller også sin far, at han er bagefter med nogle skole opgaver, som skulle have været afleveret før jul.

Sørens mor kommer i løbet af aftenen og sammen får de sat skik på lejligheden. Søren tager med forældrene hjem, og om mandagen tager Sørens mor med ham i skole for at tale med rektor om situationen. Det aftales, at Søren kan få en mentor, som kan hjælpe ham med lektierne. Men Søren mener ikke, at lektierne er problemet. Problemet er alt det andet, han skal. Søren fortæller også, at han savner sine venner fra Friskolen. De fleste af dem, han går i klasse med nu, bor i bofællesskabet, hvor de sammen med pædagogerne planlægger deres hverdag, så der også er tid til at gå i biografen og lave mad sammen. Søren savner at kunne gøre sådan noget sammen med sine venner. I løbet af foråret bliver Søren mere og mere trist. Der er dage, hvor han ikke kommer i skole. Rektor ringer til Sørens forældre og informerer dem om, at Søren mangler at aflevere så mange opgaver, at han kan være i tvivl, om han kan nå det inden sommerferien. Sørens forældre henter Søren en tirsdag aften i maj. Det ender med at Søren stopper på gymnasiet og opsiger lejligheden. Det næste års tid bor han hos sine forældre, mens han forsøger at finde ud af, hvad der så skal ske.

Søren vil gerne bo i et bofællesskab sammen med andre unge, hvor han kan få hjælp til de daglige gøremål. Men også i hjemkommunen får han afslag på bevilling af botilbud med den begrundelse, at de ikke har et bofællesskab, der passer til ham. De bofællesskaber kommunen har er for psykisk syge voksne. Desuden begrundes afslaget med, at Søren er for velfungerende og har et godt netværk, der hjælper ham. Han får at vide, at han muligvis vil kunne bevilges bostøtte nogle timer om ugen, når han flytter i egen lejlighed igen. Men det beror på en konkret vurdering af hans funktionsevne på det tidspunkt.

Søren vil gerne tilbage til skolen, fordi han stadig har en drøm om, at han kan komme til at læse biologi. Men hverken han eller hans forældre kan gennemskue, hvordan det kan lykkes, hvis ikke Søren får noget hjælp i hverdagen. Vejlederen ved Ungdommens Uddannelsesvejledning råder Søren til at gå i gang på den nye Forberedende Grunduddannelse (FGU), men det er ikke det, Søren har lyst til. Han kan slet ikke se sig selv på den uddannelse, da han ikke mener, han har faglige problemer ift. at gennemføre gymnasiet eller

måske HF. Han ved godt, at det sociale er en udfordring, men det mener hverken Søren eller hans forældre, at FGU'en kan ændre på. Søren vil gerne arbejde i en mini-zoo i nærheden af, hvor forældrene bor samtidig med, at han finder sig til rette i sin egen lejlighed. Han mener selv, at det måske kan være en god øve bane for ham ift. det med det sociale. Og så overvejer han at gå i gang med HF på et tidspunkt i den by, hvor forældrene bor for at være tæt på deres hjælp. Søren vil derfor gerne i praktik nogle måneder. Måske kan han få nogle timers ordinært arbejde, når de har set, hvad han kan. Men på jobcentret fastholder man, at Søren henvises til FGU'en med den begrundelse, at det er den hurtigste vej til uddannelse for Søren.

For 10 – 20 år siden vil det have været tæt på en selvfølgelig, at Søren skulle bo i et bofællesskab sammen med andre unge med Aspergers. Adgangen til det sociale som der, hvor de unge lærer og udvikler sig var dengang centralt i vurderingerne af de behov, de unge kan have - ikke som en instrumentel forståelse af læring rettet mod uddannelse, beskæftigelse og uafhængighed af fællesskabets hjælpetilbud; men ud fra en opfattelse af, at deltagelse og adgangen til det sociale i sig selv har en afgørende værdi i menneskets tilværelse.

Når vi ser på fortællingen om Søren, så tænker vi: "Hvor er det en utroligt kortsigtet afgørelse at meddele afslag på støtten til bofællesskab". Hvis kommunen i stedet for et afslag med begrundelsen om, at Søren er for velfungerende, havde analyseret Søren's behov og havde argumenteret for, at Søren har mange faglige kvalifikationer; men har brug for støtte til at fungere socialt og til at mestre hverdagen, og derfor havde bevilget ham støtte i form af botilbuddet i tilknytning til gymnasiet, så havde Søren haft en god chance for at gennemføre sin gymnasiale uddannelse og stod i dag måske med sin studentereksamen på vej til universitetet. Når vi derfor ser på fortællingen om Søren, tænker vi med snusfornuftens stemme: "Hvor er det dumt! Det bliver meget dyrere på den lange bane". Søren kan måske i titagende grad få behov for hjælpeindsatser fremover i stedet for at få en uddannelse og måske en beskæftigelse, hvor han - med sin Aspergers – kan fungere. Snusfornuftens stemme er formentlig også baggrunden for den investeringsstrategi, som Dansk Socialrådgiverforening i de senere år har advokeret for.

Dansk Socialrådgiverforening's investeringsstrategi

Dansk Socialrådgiverforening (DS) har som faglig organisation for de danske socialrådgivere i de seneste år været fortaler for en investeringsstrategi. Foreningen gennemført i 2015 en undersøgelse af en række kommuners sociale investeringer gennem forespørgsel til kommunernes tillidsrepræsentanter, hvor undersøgelsen derpå baserer sig på besvarelser fra tillidsrepræsentanter i 72 kommuner. Undersøgelsens hovedkonklusioner er, at der blandt ca. halvdelen af de besvarende kommuner er tale om sociale investeringer, særligt på børne- og unge-området og beskæftigelsesområdet, dog i de fleste kommuner af mindre omfang. "Få steder medfører investeringen en egentlig omstilling af kommunens arbejde, eksempelvis i form af fremskudte stillinger, nye og anderledes tilbud, anderledes arbejdsgange/teamorganiseringer mv. (...)Undersøgelsen peger på, at den mest anvendte investeringsstrategi er ansættelse af flere sagsbehandlere (65 % af de adspurgte) og indførelse af bedre indsats til målgruppen, ex. tættere koordinering, tidligere, forebyggende indsats mv. (61 % af de adspurgte)." (DS, MEB, Notat af 21.5.2015). Det fremhæves i notatet, at investeringen både har et positivt resultat for de ansatte socialrådgivere i form af et bedre arbejdsmiljø og for de berørte borgere i form af tættere opfølgning og bedre dialog samt mulighed for at give et mere målrettet tilbud. Endvidere fremhæves der i relation til betydningen for borgerne, at det resulterer i mere tid til en individuel indsats. Desuden påpeges, at det har positiv betydning for muligheden for opbygning af relationen til borgeren, for at tilbyde én indgang til den kommunale forvaltning og en tidlig indsats. Endvidere skønnes det at fremme

mulighederne for reel borgerinddragelse med mere tilgængelige sagsbehandlere samt for en tværfaglig og helhedsorienteret indsats (ibid). Disse resultater fremstår jo meget positive. Imidlertid fremhæver undersøgelsen efterfølgende at lidt over halvdelen af besvarelsene påpeger, " at investeringen slet ikke eller i mindre grad har givet mulighed for at investere i mennesker, eksempelvis bevilge tandbehandling, psykologhjælp, kompetenceudvikling, misbrugsbehandling mv. Dette kan vidne om, at investeringer foretages på indsats- og normeringsniveau (eksempelvis bedre indsatser samt flere sagsbehandlere), men at kommunen fortsat holder igen med konkrete bevillinger" (ibid.) til de berørte borgere. I Sørens tilfælde kunne man måske finde, såfremt hans hjemkommune var blandt kommunerne som investerede, at der var tættere opfølgning fra socialrådgiveren og flere mulige møder mellem denne og familien; medens den manglende bevilling af bofællesskab ved gymnasiet ville være blevet det samme. Måske.

Den sociale investeringstanke fører Dansk Socialrådgiverforening videre og lader den indgå i den kommunale valgkamp. DS fremhæver i materiale op til kommunalvalgte 2017: " Det betaler sig at investere i socialt arbejde – både menneskeligt og økonomisk. Det er konklusionen på kommunale tiltag flere steder i landet, hvor byråd har valgt at investere i flere medarbejdere og tilbud til udsatte borgere med mere kvalitet og forbedret økonomi som resultat" (DS og kommunalvalgkamp 2017). I en underrubrik fremhæves det, at "Investering i socialrådgivernes arbejdsmiljø betaler sig . (...) Det bliver dyrt for kommunen, hvis - en social sag ligger stille på grund af travlhed, sygefravær eller ubesatte stillinger. (...)Dansk Socialrådgiverforening mener, at kommunerne har et stort ansvar for at sikre, at arbejdsmiljøet er sundt, sikkert og udviklende for socialrådgiverne. Et godt arbejdsmiljø for socialrådgiverne er også til gavn for de borgere, der skal drage nytte af socialrådgivernes arbejde. Når medarbejderne trives og har et godt arbejdsmiljø, lægges grunden for god kvalitet i den sociale indsats. Derfor bør kommunen investere i socialrådgivernes arbejdsmiljø. Det betaler sig. For hver krone en arbejdsplads investerer i arbejdsmiljø, får man to kroner tilbage" (ibid.). DS fremhæver desuden i en inspirationsfolder til kandidater, som stillede op til kommunalvalget, at sociale investeringer betaler sig. Med folderen vil DS forsyne kandidaterne med "konkrete bud på, hvordan du kan få bedre velfærd til borgerne, bedre arbejdsmiljø blandt medarbejderne og bedre økonomi i kommunen til at gå op i en højere enhed. [DS påpeger endvidere, at] investeringer betaler sig både menneskeligt og økonomisk – det viser kommunernes egne tal, forskning og vores erfaringer fra arbejdet med ledige og udsatte børn og voksne" (DS, 2017, Luk op for). I DS's beretning fra hovedbestyrelsen til foreningens generalforsamlinger samt repræsentantskabsmøde i 2018 gentages investeringstanken: " Flere og flere kommuner har igennem de seneste år fået øjnene op for, at det betaler sig at investere i det sociale arbejde. Både menneskeligt og økonomisk" (DS beretning 2017-2018). Denne forståelse er således i de senere år blevet et af de centrale elementer i foreningens politik. Men er investeringstankens budskab om, at det betaler sig at investere i socialt arbejde snusfornuftens stemme? Eller er det stemmen fra den lille dreng i fortællingen om Kejserens nye klæder? En stemme, der ikke som i den oprindelige fortælling påpeger, at kejseren ikke har tøj på; men som i stedet har overtaget NPM tænkningen og gengiver kravet om, at alting skal kunne betale sig? Men skal det nu også det? Skal socialt arbejde nødvendigvis kunne betale sig? Hvorfor er den tankefigur trængt ind i socialt arbejde, og hvordan kan den påvirke den socialt arbejdes værdigrundlag?

Investeringstanken: Snusfornuft eller NPM inficeret tænkning?

Investeringstanken ser altså ud til at have slået visse former for rødder blandt en af de centrale aktører (DS) i socialt arbejde i den danske velfærdsstat.

Den danske velfærdsstat – og dens forandringer

En velfærdsstat som ifølge Esping-Andersen (1990) traditionelt forstået som karakteriseret ved institutionel velfærd: "Den (...) henvender sig til hele befolkningen, er universalistisk og udgør et institutionaliseret engagement i velfærd" (Esping-Andersen, 1990: 20), og benævnes også Den socialdemokratiske velfærdsstat (eller den skandinaviske velfærdsstat). Den er kendetegnet ved universalisme og de-commodification (af-varegørelse af arbejdskraften) og garanterer sikkerhed i forhold til at yde hjælp ved behov (ibid.). Hjælp fra fællesskabet blev anset som en ret for alle borgere i kraft af deres medborgerskab (Torfing, 2004).

Imidlertid har den danske velfærdsstat i de senere år undergået en række forandringer siden Esping-Andersen i 1990 karakteriserede Danmark som en skandinavisk velfærdsstat, kendetegnet ved relativt generøse sociale fordele og ved dekommodificering ("af-varegørelse") - forstået som forstået som forsørgelsesordninger, som sikrer levestandarden uafhængig af borgernes position i arbejdsmarkedet). De europæiske og skandinaviske velfærdsstater, især Danmark, har siden foretaget en bevægelse i den offentlige politik, som kan beskrives som en overgang fra velfærd til workfare (Torfing, 2004). Danmark fulgte her en større international tendens med indførelse af arbejdsmarkedsreformer, som vægter incitament til arbejdsmarkedstilknudning i form af lavere ydelser i kortere perioder og stærkere kontrol, fremfor den tidligere velfærdsstatens opmærksomhed på omfordeling. ifølge Torfing ændres rationalet fra dekommodificering til "snarere" rekommodificering ("re-varegørelse") - defineret som en betoning af borgernes selvforsørgelse gennem arbejdsmarkeds deltagelse. Det centrale spørgsmål er ikke længere, hvordan man sikrer, at folk uden økonomisk afsavn kan gå ind og ud af arbejdsmarkedet (*welfare*), men snarere, hvordan man indretter velfærdsystemerne, så de ledige hurtigst muligt bliver i stand til at vende tilbage til arbejdsmarkedet og bliver der (*workfare*)" (Torfing, 2014: 28-29). Måske har den danske velfærdsstat i de seneste år overtaget egenskaberne fra den liberale velfærdsstat, således at dens tidligere kendetegn ved velfærdsrettigheder, omfordeling og lighed er forsvundet? I Danmark har der i de senere år kunnet iagttages en markant stigning i fattigdom og ulighed (Moderne Tider, 30.12.17).

Velfærdsstatens styringsrationaler

Sideløbende med den beskrevne socialpolitiske udvikling i landet er der i lighed med i andre vestlige lande foregået en afgørende udvikling i de styringsrationaler, der gennemsyrrer den offentlige forvaltning i form af New Public Management (NPM). NPM legemliggør den klassiske, liberale tankegang om økonomi i forhold til at være en effektiv og innovativ organisation, hvor markedstænkning trækkes ind i den offentlige sfære med vægt på måling af resultater og kvalitet (Bømler, 2015) og med anvendelse af kontrakter og konkurrence (Jensen, 2010). Tidligere i velfærdsstaten havde de fagprofessionelle en relativ høj grad af autonomi og ret til at planlægge deres arbejde under hensyn tagen til lovgivningen. I en NPM styring af den offentlige sektor skal de fagprofessionelle følge en række sagsforskrifter fremfor at foretage en faglig bedømmelse af, hvilken indsats / intervention der er mest velegnet i relation til den enkelte borger (Bømler, 2015).

Socialarbejdernes motivation i den neoliberale æra

De herskende styringsrationaler i den offentlige sociale sektor på det administrative område i mange kommuner har stor indflydelse på trivsel og livsmuligheder for en række borgere, både voksne og børn. Men samtidig har det indflydelse på de fagprofessionelles motivation. Nogle bliver måske udbrændte, andre synes måske, at deres arbejde har mistet sin betydning. Fagprofessionelle, der er dedikeret til deres arbejde, har brug for en iboende motivation, hvor handlingerne har en værdi i sig selv. Denne indre motivation kan være i fare for at forsvinde og kan erstattes af en ekstrinsisk motivation, hvor det er ydre incitament, der tilskynder til ageren. Hvis dette er tilfældet, følger de måske bare reglerne eller vælger at

creame og prioritere de lette sager, eller de flytter til en tilstand af motivation, hvor de bare gør deres job, fordi de bør (Deci & Ryan, 2000). Det kan resultere i socialrådgivere, der undlader at bruge deres personlighed og empati i arbejdet, hvilket vil påvirke forholdet mellem dem og borgerne. Samtidig vil det få indflydelse på deres kapacitet til at foretage en helhedsvurdering af borgernes situation og påvirke muligheden for at opnå borgernes tillid. Dette kan have (vil have) store konsekvenser for kvaliteten af det sociale arbejde og for de berørte borgere.

De her beskrevne tendenser kan vi i relation til fortællingen om Søren lokalisere i fortællingen. Fremfor at iværksætte indsatser, der i samarbejde med Søren og hans familie kunne støtte op om de ønsker for fremtiden, som han rummer og formentlig også har kapacitet til at gennemføre med støtte, beslutter der indsatser, der vægter kortsigtede her- og nu baserede muligvis billigere løsninger, der kommer til at spænde ben for en langsigtet udvikling, hvor Søren kunne fuldføre en uddannelse og stå med mulighed for at klare sig selv - eventuelt med en form for socialstøtte – i et liv i værdighed, som han ønsker det. Og umiddelbart kan man fremhæve, at de truffne beslutninger i Søren's tilfælde er utroligt kortsigtede. De beslutninger kan fremstå som en følge af mangel på analyse og helhedsvurdering af Søren's situation og en blind følge af workfare paradigmets bud om hurtigste vej til arbejdsmarkedet. Snusfornuftens stemme kan derfor måske udgøre en karakteristisk af investeringstanken, som den fremføres af Dansk Socialrådgiverforening. Imidlertid kan det heller ikke afvises, at den samtidig også kan være inficeret af NPM tænkningen. For hvad kendetegner socialt arbejde? Hvad er dets rationaler? Snusfornuftens stemme fremhæver, at det ville kunne betale sig på den lange bane, at de kortsigtede løsninger på lang sigt risikerer at blive meget dyrere. Men spørgsmålet er: Skal socialt arbejde kunne betale sig? Og hvad med de borgere, hvor sociale indsatser aldrig ville kunne betale sig?

Er socialt arbejde primært lig med sagsbehandling i den offentlige forvaltning?

Den nuværende danske offentlige sektor er kendetegnet ved en øget bureaukratisering, og samtidig er den faglige ledelse under pres fra en bureaukratisk optik (Hansen, 2010). Den offentlige forvaltnings organisationsformer er nu i høj grad præget af regelstyring og en specialisering, som gør det vanskeligt for borgerne at navigere, og som indebærer store krav til de fagprofessionelle om at kunne koordinere arbejdet, ligesom deres faglighed udfordres, og der stilles spørgsmålstegn ved deres vurderinger (Bømler, 2011). Denne udvikling har nogle konsekvenser for socialrådgivernes professionelle rolle i den offentlige sektor, hvor opgaven er at administrere socialpolitikken underlagt de herskende styringsrationaler. Måske kan rolleskiftet ses som en overgang fra en rådgiver til en administratorfunktion. I workfare-paradigmet skal socialrådgiverne se på borgeren som primært en arbejdskraft, og de skal følge en række fastlagte procedurer for administration af den sociale lovgivning i kombination med et pres forårsaget af en overbelastning af sager. En udvikling, der alt andet lige vil lægge pres på mulighederne for at varetage en holistisk tilgang i samarbejdet med borgeren. "Når der arbejdes ud fra standarder, betyder det i praksis, at de professionelle socialarbejderes autonomi og muligheder for at lave socialfaglige vurderinger, der er baseret på faglige normer, professionsbaseret viden og etik, er blevet væsentligt indskrænket" (Bømler, 2011:121). Endvidere kan de pressede socialrådgivere ifølge Lipsky udvikle en række mestringsstrategier i form af rutiner for praksis, som har betydningsfulde konsekvenser for kvaliteten af udøvelsen af det sociale arbejde og dets kvalitet (Lipsky, 2010) og dermed for borgerne og deres liv. Denne udvikling kan have store konsekvenser for både borgerne og socialrådgiverne og for forholdet mellem dem samt for socialrådgivernes mulighed for at forfølge den bedst mulige indsats for hver enkelt borger i forlængelse af de etiske krav i socialt arbejde.

Udgør en analyse af de konkrete sociale problemer et central element i socialt arbejde snarere end opfattelsen af socialt arbejde som en bureaukratisk cheklistemanøvre?

Central for socialrådgiveren er en formåen til at analysere det sociale problem i fokus samt betingelserne for forandring fulgt op af en kritisk refleksion over analysen som et grundlag for at kunne træffe en professionel vurdering om den sociale indsats (Alminde et al, 2008). Imidlertid ser nogle af de socialrådgiverstuderende ikke pointen med denne aktivitet, men kan fortælle, at erfaringerne fra deres praksisplacering er, at de praktiserende socialrådgivere ikke tager sig tid til at gøre dette (Henriksen, 2018). Måske kan dette ses som affødt af NPM's fokus på mål og performance. En gennemgang fra KORA (Det Nationale Institut for Kommuner og Regioner Analyse og Forskning) peger på: "at den resultatbaserede styring via måltal, kontrol og dokumentationskrav langt fra altid har den ønskede effekt. - Målet med resultatbaseret styring har været at sikre, at de offentlige institutioner fokuserer på deres kerneopgaver og leverer effektiv offentlig service" (Socialrådgiveren 06/16:12). Men analyserne viser, at virkeligheden er langt fra de gode intentioner. "Ofte står målene og målingen i vejen for selv indsatsen. (...)det, som forskerne kalder målfiksering: - Målstyring kan have en tendens til at fremme bureaukratisk tjeklisteadfærd på bekostning af det faglige professionelle skøn (Socialrådgiveren 06/16:12). Konklusionen er at de utilsigtede effekter ofte er større end de ønskede effekter. Ved at inddrage en resultatbaseret styring i den offentlige sektor (ibid.). Det faglige skøn baseret på grundige analyser af borgernes konkrete sociale problemer tilsidesættes tilsyneladende i en række praksisser til fordel for en check-liste-adfærd.

En sådan bureaukratisk hengiven sig til tjekliste afkrydsninger ikke kan være i overensstemmelse med de etiske værdier i det sociale arbejde. DS har underskrevet IFSW - International Federation of Social Workers - etiske principper. Et af principperne fremhæver, at socialrådgiveren respekterer individets værdighed, herunder "Socialrådgiveren respekterer borgerens ansvar for eget liv og egne valg.[og at] Socialrådgiveren så vidt muligt respekterer borgerens valg og planer, forudsat at de ikke skader andre". Dette indebærer, at socialrådgiveren "deler viden med borgeren om, hvordan et problem kan løses, og at socialrådgiveren støtter borgeren i selv at deltage i løsningen" (DS, professionsetik, 2011). Tilsvarende påpeger IFSW i princip nr 4 om menneskers ret til selvbestemmelse, at "Socialarbejdere skal respektere og fremme menneskers ret til at træffe deres egne valg og beslutninger" samt ifølge princip 8.2 er forpligtigede til at teknologier ikke anvendes på en uetisk måde (IFSW, Ethiske principper), hvilket ikke kan være i overensstemmelse med en checkliste-adfærd.

I en situation, hvor NPM-paradigmet hersker i den offentlige administration, er det muligt, at socialrådgiverne og socialrådgiverstuderende samt borgere, der er interesserede i at udvikle socialt arbejde, må forholde sig til NGO'erne i socialt arbejde og socialt arbejde i den offentlige sektor uden for det administrative område som steder, hvor "rigtigt socialt arbejde" udføres og kan overvintre under NPM. Måske kan man hævde, at velfærdsparadigmet har overlevet i ngo'erne. Dette forudsætter imidlertid, at socialrådgiverne og de studerende ser NGO'er og de ikke-administrative dele af den offentlige sektor som et sted for "rigtigt" socialt arbejde. Dette er dog ikke altid tilfældet. Vi har haft socialrådgiverstuderende, der var i praktik i en boligforening, en rådgivningsenhed for børn og familier og et værested, hvor unge mennesker med psykiatriske vanskeligheder kunne mødes og få støtte i deres hverdag. De studerende tænkte ikke på praktiksteder som "steder, hvor der blev udført rigtigt socialt arbejde". En studerende fortalte mig: "Jeg er ked af, at vi kun har en praktik, og når jeg er i praktik her, så har jeg ikke mulighed for at være i praktik og lære rigtigt socialt arbejde." På spørgsmålet: "Hvad er rigtigt socialt arbejde da?", blev svaret: "Det er sagsbehandling i den offentlige forvaltning". For nogle af de studerende - ofte de yngre - foregår socialt arbejde bag et skrivebord. Og denne forståelse mødes ikke kun blandt studerende, men desværre også hos nogle uddannede socialrådgivere. Dette giver uddannelserne i socialt arbejde og det sociale arbejde en klar udfordring.

Medvirkende forklaringer til sagsbehandlerfokuset: De studerendes alder og dedikation til socialt arbejde

Kommenterede [A1]: Mads har fortalt, at i en kommune ville forvaltningen følge investeringsstrategien - det kunne betale sig økonomisk at ansætte flere socialarbejdere og mindske specialiseringerne, så de kunne kvalificere samarbejdet med borgerne og minimerer arbejdet med afkrydsningsskemaer. Men socialrådgiverne vidste ikke, hvad de skulle gøre i samarbejde med borgerne uden deres afkrydsningsskemaer. Flere sagde deres job i denne kommune op. De så ud til at have mistet deres evne til at etablere relationer og dialog med borgerne i et arbejde uden et skrivebord mellem dem og borgerne.

Dog kan workfare-paradigmet og NPM ikke – i hvert fald ikke umiddelbart – pålægges hele skylden for de herskende tilstande i socialt arbejde. Som nuværende og tidligere underviser på Socialrådgiveruddannelsen kan vi iagttage, at de socialrådgiverstuderende generelt bliver yngre. Tidligere havde de studerende ofte arbejdserfaring, var ofte mere modne med en vis livserfaring, som på trods af studieuvanthed, gav dem nogle fordele i deres studie. På samme tid var de ofte mere fast besluttet på at blive uddannede socialrådgivere og havde en stor dedikation til socialt arbejde. Dette er ikke altid tilfældet nu. Nogle studerende vælger i dag socialt arbejde, men de kunne også have valgt et andet erhverv, som f.eks. ejendomsmægler, som en studerende fortalte. En af mine (KH) tidligere studerende var i praktik. Hun skændtes ofte med sin vejleder og havde modstand mod sine opgaver. Praktikvejlederen og jeg stillede en række krav til hende i den efterfølgende periode, hvorpå hun meldte sig syg. Efter kort tid havde hun for mange sygedage til at kunne bestå praktikken og ophørte med socialrådgiveruddannelsen med bemærkningen om, at hun hellere ville være kosmetolog. Denne studerende syntes ikke særlig interesseret i socialt arbejde, og viste ikke nogen dedikation til socialt arbejde og dets etiske værdier (Henriksen, 2018). De ældre studerende med en stor interesse i faget fandt, at viden om socialt arbejde var afgørende for at udvikle sig til en god socialrådgiver. I dag spørger nogle af de studerende ofte: "Er dette noget, som vi er nødt til at vide for at bestå eksamen?". Som underviser kan du påpege: "Det er mere vigtigt, at du selv kan tænke, analysere og finde og bruge teorien, der kan give mening til analysen og reflektere kritisk over din analyse end at kunne stå på et ben og lire en lektie af". Men dette ser ikke ud til at "bide på". Måske skabes der en læringsforståelse i folkeskolen og gymnasiet som ikke fremmer en faglig dannelseskultur; men i stedet en eksamenskultur (prøvekultur?) (ibid.), der måske er en følge af den aktuelle uddannelsesestænkning om, at unge skal hurtigst muligt gennem uddannelsessystemet og ud på arbejdsmarkedet. En aflægger af work-fare-tankegangen formentlig indenfor uddannelsessektoren.

Socialrådgiveruddannelsen/faget socialt arbejde vælges ud fra meget forskellige perspektiver. Nogle, fordi de ønsker at "gøre en forskel" og er dedikeret til social retfærdighed eller tænker, at de har nogle kapaciteter til at hjælpe andre. I en ældre bog om socialarbejderen på arbejdspladsen (Fisker et al., 2008) blev socialarbejdere interviewet om deres syn på det vigtigste ved socialt arbejde: "At gøre en forskel for at hjælpe mennesker i nød" (s.57). Udsagn som dette dækker også nogle af de studerendes begrundelser for at vælge socialt arbejde. Men ikke alles. Nogle studerende ser ud til at have valgt socialrådgiverfaget ved en tilfældighed. De kunne lige så godt have uddannet sig til kosmetolog eller ejendomsmægler. På den anden side: De studerendes organisation - SDS - har fire prioriteter for deres arbejde i de kommende år. En af dem er at fremme velfærd og et socialt arbejde, der giver tid til at samarbejde med borgerne og har en økonomisk ramme, som gør det muligt at gennemføre den bedste sociale indsats (Socialrådgiveren 12/2017) De studerende skal efter SDS' mening være kritiske og deltage aktivt i protester, debatter og aktivistiske handlinger (Socialrådgiveren 01/2018). De nuværende studerendes dedikation til socialt arbejdes værdigrundlag udgør derfor et uklart (grumset) billede.

Socialt arbejdes etiske rationale

Fagets etiske grundlag rummer en dedikation til social retfærdighed og menneskerettigheder. Ifølge Banks udgør menneskerettighederne og et fokus på social retfærdighed hjertet i socialt arbejde, fremfor de aktuelle dominerende neoliberale tilgange (Banks, 2014). Dansk Socialrådgiverforening har også tilsluttet sig IFSWs deklaration om menneskerettigheder og det internationale etikgrundlag. Lige som for Banks udgør arbejdet for menneskerettighederne også for IFSW en central kerne i socialt arbejde, og IFSW har desuden som et af sine hovedmål at fremme retfærdige sociale strukturer. DS har da også været involveret sammen med andre fagforeninger og ngo'er i aktiviteter mod besparelser på de sociale ydelser (3F. 4.10.17,) og i principprogrammet kan det læses: "DS skal påvirke den førte socialpolitik til størst mulig

gavn for borgerne” og der lægges desuden vægt på, at det sociale arbejde udføres etisk og fagligt forsvarligt: ” DS skal understøtte faglige rammer, der sikrer, at socialrådgiverprofessionen kan udøves på et etisk og fagligt forsvarligt grundlag (DS Principprogram). I forhold til fortællingen om Søren kan man fremhæve, at det ville være til gavn for Søren at følge snusfornuftens stemme. Det ville kunne betale sig at investere i Søren's fremtid. Men skal investeringen i Søren begrundes i, at det kan betale sig? Eller er begrundelsen for at støtte Søren i at forfølge sine drømme om sin fremtid ikke snarere, at det fremmer hans muligheder for at leve et værdigt liv, som han ønsker det? Ifølge IFSWs 1. princip i foreningens etiske retningslinjer for socialt arbejde fokuseres der netop på, at det sociale arbejde skal udføres på baggrund af en anerkendelse af menneskets iboende værdighed som menneske. Og rummer dermed ikke betragtninger om økonomi og investeringer og et rationale om langsigtede økonomiske gevinster. Så spørgsmålet i forhold til investeringstanken kan måske formuleres som: Er den et udtryk for snusfornuftens stemme, eller er den snarere et udtryk for, at den neoliberale tænkemåde har inficeret også det sociale arbejdes måde at forstå sin berettigelse på? Måske skal vi tage en advarsel, som blev fremsat i relation til en bevægelses strategi af borgerrettighedsforkæmperen Lawson i filmen om Martin Luther King, mere alvorligt: ” Vi skal ikke efterligne det, vi vil ændre” (Lawson, 2019). Det handler om at gøre det, som er moralsk rigtigt, fremfor det som antages at være politisk rigtigt. Vægten må være på menneskers værdighed og retfærdighed for alle (ibid). Man kan spørge sig selv, hvorvidt socialt arbejde med snusfornuftens stemme ikke efterligner det, som socialt arbejde vil forandre? Og kan tilslutningen til snusfornuftens stemme ikke meget vel risikere at modarbejde det sociale arbejdes mål om socialretfærdighed og menneskelig værdighed og dets etiske rationale? I denne neoliberale æra er der således et stærkt behov for kritisk refleksion og handling – også - i socialt arbejde.

Behovet for kritisk refleksion og et forsvar for socialt arbejdes etiske værdigrundlag

I socialt arbejdes faglitteratur fremhæves et fagligt behov for refleksion og for en refleksiv praksis. Men hvad kan vi forstå ved refleksion, og hvilke kvaliteter bevirker, at refleksionen kan betegnes som kritisk?

Refleksion og kritisk refleksion

Refleksion kan forstås således: ”Refleksion udgøres af en dynamisk tankeproces, som er påvirket af og som påvirker følelser, holdninger og kropslige reaktioner. Man reflekterer, når man oplever noget nyt eller usædvanligt for at finde frem til meningen i situationen eller for at forstå fænomener på nye måder. Refleksion er en indre grublen for at skabe mening” (Askeland, 2013:34). Refleksion udgør en mental evne til at overveje sig selv i relation til sin (sociale) kontekst og vice versa og udgør et redskab til gelejdet mennesket gennem verden. Centralt er overvejelser over menneskers mål og begrundelser for handling samt veje til at realisere målene. Endvidere må man overveje, hvordan objektive strukturelle eller kulturelle forhold påvirker handlingsmulighederne, og hvilke konkrete handlinger, der kan bidrage til at nå målene (Archer, 2007). Refleksion beskrives ofte som det enkelte menneskes overvejelser; men foretages i en faglig sammenhæng også ofte i fællesskab med kollegaer. (Se eksempelvis Henriksen, 2012).

Spørgsmålet kan rejses: Hvad er det for kvaliteter, der kan bevirke, at refleksioner fortjener etiketten: kritisk? Indebærer det alene, at refleksionen kritisk undersøger sine egne grundlagsantagelser – eller indebærer det tillige, at refleksionen rummer en analyse af, hvordan magtrelationer opstår og vedligeholdes, og hvordan sådanne magtrelationer forbinder individets erfaringer med den sociale kontekst og de strukturelle forhold? I en tilslutning til den sidste forståelse af begrebet kritisk refleksion indebærer det, at den kritiske refleksion må komme omkring, hvordan personens egen tænkning og handling er affødt af de socio-kulturelle omgivelser og strukturer i sammenhæng med disses rolle i skabelsen og opretholdelsen af magt i de sociale kontekster. Det forudsætter, at socialrådgiveren besidder en række

teoretiske perspektiver og formår at undersøge og analysere deres grundlæggende antagelser og kombinere dette med deres egne erfaringer (Fook, 2013).

Fook definerer kritisk refleksion således: "Kritisk refleksion handler om at lære fra og give mening til erfaringer (med brug af en bred vifte af teoretiske tilgange, som også inkluderer forståelse af individet i en social kontekst af magtrelationer og magtstrukturer). Refleksionen starter med en proces, som opgraver, undersøger og genskaber fundamentale antagelser, som fører til at genskabe (nyskabe) meningen med erfaringen og dermed indebærer nye retningslinjer for handling" (Fook, 2013:15, vores oversættelse). Formålet med den kritiske refleksion er dermed at lære af praksis, samt at det, fagpersonen lærer, fører til ændring af praksis. Den kritiske refleksion stiller krav til de kritiske praktikere om at være bevidste om deres valg, og om, hvad disse valg bygger på. En kritisk praksis baserer sig på kritiske teorier om det sociale som grundlag for sine analyser og refleksioner. Den kritiske praktiker må i forhold til sine handlinger være bevidst om sine valg, og hvad disse valg baserer sig på. Hvorfor en kritisk refleksion er afgørende for muligheden af en kritisk praksis. "Kritisk praksis i socialt arbejde ønsker at virke frigørende for både praktikere og brugere ved at åbne op for alternativer til dominerende forståelser og fremgangsmåder. Kritisk teori er derfor et centralt grundlag både i kritisk refleksion og kritisk praksis" (Askeland, 2013: 19, vores oversættelse).

Det særlige kendetegn ved kritisk refleksion. "Det som gør refleksion til kritisk refleksion er, at refleksionen sættes ind i en social og politisk forståelsesramme, som baseres på en sammentænkning af individuelle og samfundsmæssige faktorer, og at det fører til forandring" (Askeland, 2013: 26, vores oversættelse). Askeland skelner mellem: Teknisk refleksion, Refleksion over praksis og frigørende (eller emancipatorisk) refleksion. Praktikere reflekterer på alle tre niveauer; men det er alene den sidste form, der kan gøre sig fortjent til betegnelsen kritisk. I den frigørende kritiske refleksion sætter man spørgsmålstejn ved tilsyneladende indlysende sandheder for at afsløre disses undertrykkende mekanismer med henblik på at udvikle mere myndiggørende løsninger og bidrage til frigørelse af både borgere og professionelle. Med afsæt i egne erfaringer i praksis undersøger den professionelle i refleksionen de underliggende værdier og teoretiske antagelser, og hvordan "den sociale og politiske kontekst påvirker vores meninger, som praksis bygger på. Bevidsthed herom skaber grundlag for forandringer af holdninger og handlinger" (Askeland, 2013:39).

Sociologisk fantasi- et centralt element i kritisk refleksion

Kravet om kritisk refleksion som grundlag for en kritisk praksis stiller krav til den professionelle formåen til at kunne forbinde forståelser af individers livssituation med betydningen herfor af de sociale og strukturelle forhold. En kapacitet som socialrådgiveren må udvikle, og som kan paralleliseres til Mills' krav til sociologen, der må formå at guide mennesket og tilbyde det en forståelsesramme for dets livssituation. Hertil er der ifølge Mills ikke kun brug for information og fornuft; men også for sociologisk fantasi.

Sociologisk fantasi: "sætter sin ejermand i stand til at forstå den større historiske scene i lyset af, hvad det betyder for forskellige individers indre liv og ydre livsforløb. Den sætter vedkommende i stand til at tage højde for, hvordan individer midt i det brogede virvar af hverdagsoplevelser ofte danner sig et fejlagtigt billede af deres sociale positioner". (Mills, 2002:17). Med begrebet Den sociologiske fantasi peges der på, at individet kun forstår sine egne oplevelser og sin egen tilværelse gennem at relatere den til sin tidsalders foreteelser. Individet kan: "kun(...) erkende sine egne livschancer ved at blive bevidst om livschancerne for alle individer, det deler skæbnefællesskab med" (op.cit.), og "Den sociologiske fantasi sætter os i stand til at forstå historien og biografien og deres indbyrdes relationer i samfundet" (ibid:18).

Mennesket må stille sig selv tre spørgsmål:

1. Hvilken struktur har samfundet. Strukturens helhed og dele?
2. Hvor befinder samfundet sig i menneskets historie, hvad kendetegner den aktuelle tidsperiode?
3. Hvilke typer af mennesker lever i samfundet – hvordan formes de, hvordan undertrykkes og frigøres de – hvilken form for "menneskelig natur" udtrykkes i adfærden? (ibid.).

Den sociologiske fantasi udgør "evnen til at skifte fra et perspektiv til et andet – fra det politiske til det psykologiske, fra udforskningen af en enkelt familie til komparative vurderinger (...). Det er evnen til at bevæge sig fra de mest upersonlige og fjerne transformationer til de mest intime træk i det menneskelige jeg – og se forbindelsen mellem de to planer (ibid:19). Det er afgørende at kunne genkende og være bevidst om disse forbindelseslinjer for at forstå, hvad man som person er en del af samt kunne få øje på mulighedsbetingelserne for, at det kunne blive anderledes.

Der påhviler ifølge Mills samfundsforskerne en fordring om at opøve en sådan sociologisk fantasi, der kan guide menneskene. Tilsvarende har den norske sociolog Løchen taget begrebet til sig; men knytter det samtidig til en forpligtigelse, der påhviler sociologen: "Den intellektuelle sociolog kommer ingen vej uden fantasi. Bare med fantasi skabes der ny og handlingsprovokerende erkendelse. Men fantasien kan ikke være vild og tøjlesløs, den må anvendes på en forpligtende måde. Forpligtende fantasi er den intellektuelle sociologs vigtigste redskab" (Løchen, 1993:35-36 vores oversættelse). Fantasien er skabende og legende. Den indebærer forestillings- og indlevelsessevne. Fantasien får øje på det nye og er opfindsom. Den er desuden nødvendig for kunne forstå virkeligheden. Dens fokus sætter virkeligheden og samtiden i et andet lys og stiller spørgsmål ved magt. Den forpligtigende fantasi befrugter fantasien ved at forhindre, at den går over i tankespind. Samtidig tilfører fantasien forpligtigelsen dimension og indhold (Løchen: 1993).

En forpligtigelse der også rummer en fordring til at bidrage til udvikling af erkendelser, der kan føre til samfundsforandringer. Til alternativer til den herskende samfundsorden. Løchen citerer Václav Havel om den intellektuelles forpligtigelse: "den intellektuelle [må] til stadighed forurolige, vidne om verdens elendighed, gøre oprør mod alle skjulte og åbenbare undertrykkelser og manipulationer, være den forreste til at så tvivl om systemer, magter og magiske trylleformer og vidne om deres løgnagtighed" (Václav Havel (1989) Fjernforhør. Oslo. Gyldendal:141 – efter Løchen, 1993: u.s. vores oversættelse).

Om koblingen mellem sociologisk og forpligtigende fantasi og socialfaglig fantasi som centralt element i kritisk refleksion

Med dette Havel citat er vi fremme ved koblingen mellem begrebet sociologisk og forpligtigende fantasi og socialt arbejde formidlet over socialt arbejdes etiske forpligtigelse og en mulig knytning til fænomenet socialrådgiveren som socialpolitisk aktør. Havel og med ham Løchen taler om den intellektuelles og om sociologens forpligtigelse, og i lighed med Mills trækker de her en samfundsmæssig etisk forpligtigelse frem til at være kritisk og gå mod undertrykkelse. Som sociologen forpligtiges til at gøre opmærksom på undertrykkelse, magtfordrejninger og løgnagtighed, er socialrådgiveren via socialt arbejdes etiske fordringer ligeledes forpligtiget på at handle for at fremme lighed og forhindre undertrykkelse og diskrimination. Denne fordring forudsætter, at socialrådgiveren med Mills og Løchen formår at udvikle en socialfaglig fantasi. Socialfaglig fantasi tager afsæt i den sociologiske og den forpligtigende fantasi.

Som sociologen må socialrådgiveren også kunne arbejde med en forpligtigende fantasi i form af Socialfaglig fantasi: "Socialfaglig fantasi indebærer, at socialarbejderen er i stand til at forbinde den enkelte borgers¹ situation og sociale problem med de kontekstuelle betingelser og forstå det aktuelle sociale problems årsager. Samtidig må socialarbejderen kunne gennemskue det sociale arbejdes funktion og forpligtigelser i

¹ Grupper af borgeres og/eller (lokal)samfunds

forhold til denne borger, herunder sin egen andel heri. Socialarbejderen må med andre ord forstå det sociale problem som betinget af en række strukturelle forhold på forskellige niveauer samt det sociale arbejde som en mulig påvirkning af problemet” (Henriksen, 2012: 299).

Dette indebærer, at socialrådgiveren med den forpligtigende fordring fra Løchen (og Havel) ikke blot må handle i overensstemmelse med disse indsigter i relation til den enkelte borger (grupper af borgere); men også som socialpolitisk aktør i bestræbelserne på at ændre socialt arbejde og dets rammebetingelser og herigennem bidrage til at fremme socialt arbejdes muligheder for at leve op til dets etiske fordringer (Henriksen, 2012), hvilket med Højlund og Juuls formulering må indebære at arbejde på at fremme borgerens muligheder for at forfølge sin vision om det gode liv (Højlund og Juul, 2005). Dog omfatter denne forpligtigelse ikke kun det individuelle niveau. Socialrådgiveren må også på et kollektivt niveau fokusere på at arbejde på at understøtte og fremme betingelser for, at flere borgere opnår mulighed for at forfølge deres visioner om det gode liv samt øge det gode livs mulighedsbetingelser generelt. En sådan forståelse af socialrådgiverens forpligtigelse forudsætter, at socialrådgiveren forstår socialt arbejde som en aktivitet, der både retter sig mod individer (grupper) og mod (lokal)samfund, herunder de samfundsmæssige rammer i bred forstand (levevilkår, politik, økonomi, organisering, styring mm.) (Henriksen, 2012). Samtidig forudsætter en udvikling af socialfaglig fantasi også, at socialrådgiveren erobrer mulighed for at leve op til Mills anbefalinger, som skønt rettet mod sociologerne også med fordel kan udstrækkes til socialarbejderne: ” Undgå alle fastlagte procedurer og søg frem for alt at udvikle og bruge den sociologiske fantasi. Undgå metodisk og teknisk fetichisme (...) lad igen teori og metode blive en del af håndværkstraditionen [læs: det sociale arbejdes faglige tradition] og bekæmp fremvæksten af forsker-team bestående af teknikere. Vær en bevidsthed, der selvstændigt tager stilling til menneskets og samfundets problemer” (Mills, 2000: 227).

Man kan møde en diskussion om socialt arbejde som håndværk – ofte sat overfor en såkaldt akademisering af faget. Som en form for dikotomi mellem akademisk arbejde og håndværk. Det betragter vi som en falsk dikotomi. Samfundsvidenskabelig forskning - ligesom al forskning - forudsætter færdigheder inden for forskningshåndværk ligesom håndværk indenfor praktiske fag som tømrer og murer må inddrage teoretisk viden om det materiale, der er i hånden, og hvordan man bruger det. I overensstemmelse med Sennett (2009) er det vigtigt at se alle former for arbejde som en enhed af hånd og ånd. Håndværk dækker ifølge Sennett den menneskelige impuls til at udføre godt arbejde, og håndværk forstås ikke kun som de fag, vi normalt betegner som håndværk i form af fag baseret på manuelle færdigheder, men også fag med et omfattende teoretisk grundlag som læger og programmører. I denne optik fra Sennett kan vi også forstå socialt arbejde som håndværk. Håndværkeren (socialrådgiveren) arbejder frem mod det eminente i en stræben efter kvalitet (ibid.).

Fremragende socialt arbejde baseret på håndværk forudsætter, at socialrådgiveren mestrer centrale færdigheder i socialt arbejde og besidder en udvidet mængde viden (teoretisk, forskningsbaseret og empirisk) inden for socialt arbejde, samt er drevet af et professionelt engagement og baserer sig på socialt arbejdes etiske fundament. Hun / han skal forstå socialt arbejde som en aktivitet rettet mod individ, og grupper såvel som imod (lokalt) samfund og forstå socialt arbejde som en professionel praksis, der bygger på en dialektisk kombination af både teoretisk og forskningsbaseret viden og færdigheder i socialt arbejde (Henriksen, 2012).

Socialt arbejde har som fag og tradition ikke kun behov for viden og fornuft; men også for en forpligtigende sociologisk – eller rettere socialfaglig – fantasi som et afgørende grundlagselement i den faglige selvforståelse og ageren for til fulde at kunne leve op til socialt arbejdes etiske fordringer (ibid.), herunder fordringer om en kritisk forholden sig til status quo for at kunne leve op til de faglige grundværdier:

Individets værdighed, social retfærdighed, professionel integritet og medmenneskeligt ansvar (DS Professionsetik)

Kritik? – Om kritikens betydning

Man kan spørge, hvorvidt kritik i dag udgør en forpligtigelse eller et tabu. Nogle forfattere peger på, at kritik ikke i dag anses for en legitim erkendelses- og praksisform. Hverken i videnskab, i teoretisk fundering eller i praksisudvikling. Kritik nedtones og anses for "kontraproduktiv" og blokerende for forandring. Man kan opleve "en sand efterspørgselsbølge af positive (kritikfornægtende) dialogteknikker (...) en nyere tendens til afsnøring af kritik og negative orienteringer i forhold til forandringsprocesser i såvel organisationer og institutioner som hverdagsliv og samfund" (Nielsen, Nielsen og Olsén, 2006: 221).

Ifølge Nielsen, Nielsen og Olsén udgør kernen i afvisningen af kritikken "en grundlæggende affirmation af den dominerende samfundsmæssige udviklingsretning: den postfordistiske nyordning af kapitalismen (...). I dette institutionelle fravær af en egentlig samfundskritik overlades menneskers subjektive ubehag til populismens moraliserende former for holdningsfundamentalisme" (Nielsen, Nielsen og Olsén, 2006:221-222). Med Willig kan man påpege, at kritikken hverken har rum eller adgang til kanaler, hvorigennem kritikken kan fremsættes (2009), og netop derfor kan man måske se, at megen kritik transformeres til det, som opfattes som unødigt brok (Henriksen, 2012). Nielsen, Nielsen og Olsén anser de manglende muligheder for kritik for farlige også i et større (politisk) perspektiv, idet de åbner for autoritære modkulturer og protestformer. Forfatterne fremhæver, at det er afgørende for samfundskritikken at gøre op med kritikens tabuisering og samtidig kunne forbinde kritikken med menneskers hverdagsliv (2006). Kritikken funktion er modsat "brokforståelsen" af kritik ganske afgørende for udvikling af forestillinger om alternative muligheder. Kritikken kan forstås som "en særlig praksisform, der arbejder indefra og i de samfundsmæssige modsigelser som en immanent kritik" (Nielsen, Nielsen og Olsén, 2006:223). [Og det er netop] "i det kritiserede, at det mulige, men endnu ikke virkeliggjorte ligger" (ibid:225). Kritikken rummer kimen til utopien. Til forestillingen om, at verden kunne være anderledes. Der er således gode begrundelser for at stå fast på betydningen af kritikken for at skitsere, hvad vi gerne skal bevæge os frem imod, og for forestillingerne om, hvordan vi kommer derhen. Levendegørelse af kritikken udgør således en central del af socialrådgivernes ageren som socialpolitiske aktører. En sådan funktion nødvendiggør, at fagpersonen har adgang til at fremsætte kritikken.

Om at fremsætte kritik som fagprofessionel

Imidlertid kan socialrådgivere og andre fagprofessionelle have vanskeligheder med at kritisere praksis og organisationerne udførelse af socialt arbejde både i og uden for organisationen - skønt deres kritik er baseret på en professionel vurdering af den praksis, der er i fokus (Socialrådgiveren 09/16: 22). Nogle ledere ser kritik som et udtryk for illoyalitet. Socialarbejdere, der tør tale kritisk om arbejdet i deres organisation, kan stå over for forskellige former for sanktioner fra en advarsel fra ledelsen til forflyttelse eller vanskeligheder med at opnå et nyt og interessant job i organisationen på trods af, at de er velkvalificerede til det ønskede job. Denne form for lederreaktioner kan forhindre socialrådgivere i at involvere sig i at udvikle det sociale arbejde. Men det forhindrer heldigvis ikke alle socialrådgivere i at gøre det, hvilket fagbladet Socialrådgiveren og pressen opviser eksempler på (Henriksen, 2018).

Socialarbejdere som socialpolitiske aktører

Socialrådgivere ansat i den offentlige administration er som tidligere beskrevet underlagt de neoliberale styringsmekanismer og er endvidere i vidt omfang sat til at varetage administration af nedskæringer og besparelser, selvom dette ikke kan være i overensstemmelse med de etiske værdier i socialt arbejde, hvor

en af grundværdierne er: "Social retfærdighed" (DS, 2011, professionsetik). En lovgivning, der skubber mange borgere i fattigdom, er i modstrid med denne værdi. I overensstemmelse med de etiske principper fra IFSW påhviler der socialrådgiverne særlig forpligtelse til at udfordre "uretfærdige politikker og praksis" (IFSW, Etik). Og "Socialrådgiveren gør arbejdsgivere, politikere, myndigheder og offentligheden opmærksom på, når ressourcerne er utilstrækkelige, og når ressourcefordeling, lovgivning og social praksis virker undertrykkende, uforvarlig eller skadelig". Og "socialrådgivere har en særlig pligt til at sikre rettigheder for børn og andre grupper, som ikke selv kan tage vare på deres interesser" (DS etik, 2011).

DS har dag også i samarbejde med andre fagforeninger fremsat protester i forhold til besparelser og velfærdsforringelser, ligesom SDS har vedtaget at kæmpe mod nedskæringer i velfærd (Socialrådgiveren 12/2017). Socialrådgivere må derfor træne sig i at analysere den aktuelle sociale politik og dens konsekvenser - både på et generelt niveau og på gruppe og individuelt niveau. Samtidig må de reflektere kritisk over mulighederne for handling. En måde at handle på kan være at fungere som en whistleblower eller / og som en socialpolitisk aktør. Socialpolitiske aktører kan arbejde med en eller flere af følgende aktiviteter (Henriksen, 2018):

- Dokumentere og visualiser konsekvenserne af socialpolitikken og andre relevante politikområder for ledelse, politikere og offentligheden
- Organisere borgerne, der er berørt af lovgivningen for i fællesskab at arbejde for ændringer.
- Arbejde med (lokal)samfundsarbejde
- Arbejde med aktionsforskning og bidrage til at udvikle socialt arbejde i frigørende retninger

En betingelse for en sådan aktivitet er, at socialrådgiverne forstår det som relevante aktiviteter for en socialarbejder. En anden betingelse er, at der er etableret nogle organisatoriske rammer, som kan støtte socialarbejderne i at gøre det. Foreninger og fagforeningen kan udgøre sådanne rammer(*ibid.*).

Socialt arbejde og forsvar for menneskerettigheder:

Danmark har tilsluttet sig den internationale erklæring om menneskerettigheder. Men aktuelt er menneskerettighederne under pres. Et parti i Folketinget ønsker, at den europæiske menneskerettighedskonvention fjernes fra danske love (Information 04.11.17), og selv om dette parti ikke har magt, som det har agt, er indflydelsen på debatten blandt politikere og i offentligheden relativt stor. På flygtninge og indvandrers området er lovgivningen i de senere år strammet, således at eksperter vurderer, at administrationen og stramningen af loven er i konflikt med den europæiske menneskerettighedskonvention (information 08.12.17 & 12.01.18). En række NGO'er arbejder med flygtninge, ligesom en række socialrådgivere samarbejder med flygtninge og indvandrere. I dette arbejde er en stærk opmærksomhed på menneskerettighederne afgørende. Menneskerettigheder er en af de mest centrale kerneværdier i socialt arbejde. "Principper for menneskerettigheder og social retfærdighed er grundlæggende for socialt arbejde" (IFSW: Erklæring om etiske principper). I uddannelsen til socialt arbejde er det også vigtigt, at de studerende lærer at se menneskerettigheder som en kerneværdi, så de som uddannede socialarbejdere vil arbejde for at fremme og sikre menneskerettighederne for og sammen med borgerne. Imidlertid er den danske administration og lovgivning i de seneste år som vist kendetegnet ved nedskæringer, commodification i forhold til borgerne og NPM politik i kombination med angreb på menneskerettigheder. Måske kan man hævde, at, at socialt arbejde i Danmark står ved en korsvej: "Skal socialt arbejde vies menneskerettigheder, social retfærdighed og social omsorg fra fællesskabets side, som det sociale arbejdes etiske fundament kræver. Eller tilpasser det danske sociale arbejde sig til det regerende neoliberale styringsrationale og en bureaukratiseret adfærd med vægt på check-lister?"

Vores svar vil naturligvis være et ja til den første mulighed og en klar afvisning af den sidste. Her kan de danske socialrådgivere knytte an til de internationale bestræbelser på at fremme kritisk socialt arbejde, som f.eks. den engelske organisation SWAN (The Social Work Action Network).

Kritisk praksis i socialt arbejde- hvordan?

I en engelsk udgivelse om kritisk socialt arbejde foreslår Baldwin seks veje til at udvikle et kritisk socialt arbejde i praksis:

1. Dokumentere – sammen med kollegaer dokumenteres tilfælde, hvor hensyn til økonomi favoriseres fremfor hensynet til borgerens behov. Dokumentationen kan samles og analyseres i foreningsregi.
2. Arbejde med advocacy. Påtage sig en funktion som ”advokat” for borgere – grupper af borgere og påpege, hvordan lovgivningen og administrationen af lovgivningen burde være udformet og fungere.
3. Identificere procedurer i organisationen, som kan virke undertrykkende, og stille spørgsmål herom til ledelse og politikere samt foretag egne konsekvensanalyser heraf.
4. Foretage en analyse og vurdering af lokalsamfundets behov. Det kunne være et oplagt samarbejdsprojekt med socialrådgiverstuderende og lokalsamfundet.
5. Holde møde med borger-/brugerorganisationer og lade dem fremlægge deres behov og bekymringer samt drøfte fælles interesser i relation til løsning af lokalsamfundets behov.
6. Deltage i kollektive aktioner og bevægelser som aktive medlemmer og starte lokale netværk (Baldwin, 2011).

Et kritisk socialt arbejde må basere sig på en kritisk forståelse af socialt arbejdes etiske rationaler, der fastholder et ikke-individualiseret syn på socialt arbejdes etiske grundlag. Dette kræver ifølge Banks (2014) udviklingen af en situeret og politiseret etik, der særligt bygger på følgende værdier:

- Radikal social retfærdighed
- Empatisk solidaritet
- Relationel autonomi – socialrådgivere må kræve magt til at arbejde som moralske aktører for progressive sociale forandringer på både mikro- og makro niveau.
- Kollektivt ansvar for modstand – i fælleskab påtage sig ansvar for god og retfærdig praksis og for at modvirke /bekæmpe uretfærdig praksis og politik
- Moralsk mod – udgør en forudsætning for at kunne handle, især når handlingerne kan være vanskelige, ukomfortable eller indgyde frygt. Et sådant moralsk mod afstives, såfremt det baserer sig på en oplevelse af kollektivt ansvar og solidaritet.
- At kunne arbejde i og med kompleksiteter og modsigelser. I socialt arbejde er det afgørende at anerkende, at socialt arbejde rummer kompleksitet, usikkerhed, ambivalens og modsigelser, og at etisk forholden sig ikke handler om simple dilemmaer med indlysende og lette svar (Banks, 2014).

Når feltet er domineret af neoliberale agendaer og styringsrationaler er det nødvendigt at arbejde i ”rummene mellem modsigelsen mellem omsorg og kontrol, forebyggelse og håndhævelse (behandling? - enforcement) empati og retfærdighed (eget ansvar?? – equity = egenkapital eller retfærdighed ifølge ordbogen). Etisk handlen er så afgjort ikke blot simpelt at følge regler. Det er om at sætte spørgsmålstegn og udfordre, at føle og handle” (Banks, 2014: 21).

Socialrådgivere må derfor træne sig i at håndtere dilemmaer og arbejde aktivt på at fastholde en fælles forpligtigelse på menneskerettigheder og social retfærdighed samt socialt arbejdes etiske værdier og modarbejde indflydelsen fra det neoliberale styringsparadigme. Dette må også indebære kritiske (selvkritiske) refleksioner over betydningen af at hylde den sunde fornufts stemme. I det mindste at overveje, hvad rationalet om, at det betaler sig på lang sigt, gør ved det sociale arbejdes selvforståelse, og den offentlige forståelse af socialt arbejde. Kan den medvirke til at fremme en tanke om, at det sociale arbejde skal kunne betale sig – og hvilken indflydelse får denne tanke i forhold til borgere, hvor det ikke kan betale sig? Er det sociale arbejdes raison d'être ikke at udgøre fællesskabets sikkerhedsnet og tage vare om de borgere, der ikke formår at tage vare om sig, hvor begrundelsen herfor er, at de er medborgere?

I relation til fortællingen om Søren vil vi fremhæve, at Det sociale arbejdes etiske forpligtigelse må være at støtte op om Sørens vision om det gode liv, hvilket for ham indebærer en uddannelse i form af først studentereksamen og siden et universitetsstudie. Søren har de intellektuelle færdigheder hertil; men har behov for social støtte til at kunne gennemføre en sådan plan, hvorfor fællesskabet må yde ham denne form for hjælp. Hvordan kunne de socialrådgivere, der har været involveret i Sørens sag, have ageret i stedet, så Sørens livssituation havde fulgt et andet spor?

Referencer:

ARCHER, M.S. (2007) Making our Way through the World. Human reflexivity and social mobility. Cambridge: Cambridge University Press.

ASKELAND, GURID AGA (Ed.) (2013) Kritisk refleksjon i sosialt arbeid. Oslo. Universitetsforlaget

BALDWIN, MARK (2011) Resisting the EasyCare model: building a more radical, communitybased, anti-authoritarian social work for the future, fra: LAVALETTE MICHAEL (Ed.) (2011) Radical Social Work today. Social work at the crossroads. Bristol. Policy Press

BANKS, SARAH (2014) Ethics. Critical and radical debates in social work. Bristol. Policy Press

BØMLER, TINA. (2015) Det sociale arbejdes organisering. Kbh. Hans Reitzels Forlag

BØMLER, TINA. (2011) Fra socialstat til kontrolstat. Kbh. Hans Reitzels Forlag

DECI, E.L.; YAN, R.M. (2000) "Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being" in Journal of American Psychologist. American Psychologist, Vol 55(1), Jan 2000, 68-78. <http://dx.doi.org/10.1037/0003066X.55.1.68>

DS: Dansk Socialrådgiverforening, MEB, Notat af 21.5.2015: <https://www.socialraadgiverne.dk/wp-content/uploads/2017/07/2015-05-DS-Undersoegelse-Sociale-Investeringers-Effekt-og-Udbredelse.pdf>

DS og kommunal valgkamp 2017: <https://www.socialraadgiverne.dk/fag-og-debat/politiske-fokusomraader/kv17/saet-socialt-arbejde-paa-dagsordenen/>

DS, Dansk Socialrådgiverforening, MEB, Notat af 17.5.2017: Inspirationskatalog: - Sæt det sociale arbejde på dagsordenen ved kommunalvalget 2017: <https://www.socialraadgiverne.dk/wp-content/uploads/2017/06/17-05-2017-Inspirationskatalog-til-regioner-og-TR.pdf>

DS (2017) Inspirationskatalog til kandidater: Luk op for. <https://www.socialraadgiverne.dk/wp-content/uploads/2017/06/2017-LukOpFor.pdf>

DS, Dansk Socialrådgiverforening, EHP, Notat af 24.5.2017: Investering i socialrådgivernes arbejdsmiljø betaler sig <https://www.socialraadgiverne.dk/wp-content/uploads/2017/06/KV17-Notat-om-investeringer-i-arbejdsmiljoe.pdf>

DS (2018) HB beretning 2017-2018: <https://www.socialraadgiverne.dk/wp-content/uploads/2018/09/DS-Beretning-2017-2018-inter.pdf>

DS PROFFESIONSETIK (2011). Dansk Socialrådgiverforening: Professionsetik. Kbh. Dansk Socialrådgiverforening. <https://www.socialraadgiverne.dk/wp-content/uploads/2017/05/2011-Professionsetik.pdf> lokaliseret 12.10.19

DS, Principprogram: <http://www.socialraadgiverne.dk/om-dansksocialraadgiverforening/principprogram/> lokaliseret 10.01.18

DS: Principprogram: <https://www.socialraadgiverne.dk/wp-content/uploads/2017/05/Principprogram2012-ny16.pdf> lokaliseret 7.10.19

ESPING- ANDERSEN, G. (1990) The Three World of Welfare Capitalism. Cambridge. Polity Press

FISKER, A; HØYBYE-MORTENSEN, M; JENSEN, FLEMMING T; NØRGAARDNIELSEN, S; JACOBSEN, B. (2008) Socialrådgiveren på arbejde. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

FOOK, JAN (2013) "Foreword: The Development of Critical Reflection" I Askeland (ed.) (2013)

HANSEN, STEEN JUUL (2010)" Styringen af de professionelle i velfærdsstaten" in Hansen, Steen Juul (ed.) (2010) Professionelle i Velfærdsstaten. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

Henriksen, Kirsten (2018): Is social work in Denmark at a crossroad: devoted to social justice and social care or to governmentality in a NPM perspective? From Nieto Morales, Concepción (ed.) : Trabajo social en el Siglo XXI. Desafíos para la formación académica y profesional . Dykinson. Findes også på: <http://criticalsocialwork.dk/artikler-om-kritisk-socialt-arbejde/>

HENRIKSEN, KIRSTEN (2012) Kvalificering af socialrådgiveres socialfaglige vurderinger – om kunsten på 15 minutter at vende en supertanker med brændstofrestriktioner og kurskonflikter. Ph.d. afhandling. Institut for Sociologi og Socialt Arbejde. Aalborg Universitet.

Højlund, Peter og Juul, Søren (2005) Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

IFSW: Global definition af socialt arbejde: vedtaget juli 2014: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> lokaliseret 02.10.19

IFSW: Global Social Work Statement of Ethical Principles, vedtaget juli 2018: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/> lokaliseret 02.10.19

JENSEN, CARSTEN (2010)" Velfærdsstaten og de professionelle" i Hansen, Steen Juul (ed.) (2010) Professionelle i Velfærdsstaten. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

LAWSON, JAMES (2019) fra: I have a dream - historien om Martin Luther King Jr. (Canadisk dokumentar ” I am MLK Jr. Fra 2018. Vist på DRK d. 2.9. 2019: <https://www.dr.dk/tv/se/i-am-mlk-jr/i-have-a-dream-historien-om-martin-luther-king/i-have-a-dream-historien-om-martin-luther-king#!/lokaliseret> 1.10.19

LIPSKY, M. (2010) Street- Level Bureaucracy. NY. Sage.

Løchen, Yngvar (1993) Forpliktende fantasi. Oslo. Det blå bibliotek.

Mills, C. Wright (2002) Den sociologiske fantasi. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

Negt, Oskar (1975) Sociologisk fantasi og eksemplarisk læring – til teori og praksis i arbejderuddannelsen. Roskilde. Roskilde Universitetsforlag.

Nielsen, Henrik Kaare og Horn, Finn (red.)(2006) Kritik som deltagelse. Århus. Klim.

Nielsen, Kurt Aagard, Nielsen, Birger Sten og Olsén, Peter (2006) ”Deltagelse som kritik” i Nielsen, Henrik Kaare og Horn, Finn (red.)(2006).

Nussbaum, Martha C. (2013) Creating Capabilities. The human development approach. Cambridge. Harvard University Press

TORFING, J. (2004) Det stille sporskifte I velfærdsstaten. Århus. Århus Universitetsforlag

Willig, Rasmus (2009) Umyndiggørelse. Kbh. Hans Reitzels Forlag.

3F. 4.10.2017

Socialrådgiveren 09/2016

Socialrådgiveren 12/2017

Socialrådgiveren 01/2018